

שיטה סוככנית *Acacia tortilis* - פורחת עכשיו בערבה

(יוני 2015)

כתב: אבי שמידע

שיטה סוככנית *Acacia tortilis* (שמה העברי הקודם **שיטת הסוכך**) היא עץ קוצני מאוד, נמוך עד בינוני, שכמה גזעים מסתעפים מבסיסו. צמרת העץ פחוסה ממעל ודמויית סוכך. העלים מורכבים פעמיים, בעלי 4-8 הסתעפויות וכ- 10 זוגות עלעלים על כל הסתעפות. גודל העלעלים 1-2 מ"מ, צורתם מוארכת והם שעירים ריסניים. פטוטר העלה, הפרי הצעיר והענפים הצעירים שעירים, וזה הסימן הברור ביותר המבדיל בין **שיטה סוככנית** ל**שיטה סלילנית**. הפרחים, התפרחות והפירות דומים לאלה של שיטה **סלילנית**, אך פירות ה**שיטה הסוככנית** לרוב קטנים יותר.

שיטה סוככנית. מימין - באפריקה (שיטה סוככנית ושיטה סלילנית נחשבות שם למין אחד). צילם: יוסי לשם ©. משמאל - בישראל. צילם: אבי שמידע ©

שיטה סוככנית. עלים מנוצים פעמיים נושאים עלעלים זעירים. צילם: גדי פולק

מקור השם - שם המין בא לציין את צורת הסוכך של נוף העץ, אך צורה זו אינה מיוחדת למין הזה בלבד.

זמן פריחה, לבלוב ופרייה - חוקר השיטים גדעון הלוי מצא כי **שיטה סוככנית** פורחת במועד שונה מ**שיטה סלילנית**: על ידי כך נמנעת על פי רוב ההכלאה ההדדית בין שני המינים הקרובים הללו (באפריקה יש מעברים רבים ביניהם, ושם הם נחשבים כתת-מינים). הפריחה במאי-יולי, ושיאה ביוני. פריחה דלילה נוכל למצוא, בעיקר בעצים במעונות לחים, גם באוגוסט ובספטמבר. הפרי הירוק ניכר על העץ מחודש יולי, והוא מבשיל לקראת החורף. לעומת **שיטה סלילנית**, **שיטה סוככנית** אינה נושאת פירות בחורף. **שיטה סוככנית** ירוקה כל השנה. נשירת עלים חזקה חלה בחודשי הקיץ, ומיד אחר כך בא לבלוב סתווי חזק. באוקטובר עומדים העצים במלוא עלוותם.

בית גידול ותפוצה בארץ - שיטה סוככנית היא המין המדברי וחובב החום מכל מיני השיטה הגדלים בארץ. היא נפוצה אך ורק בערבה, ותפוצתה כלפי צפון מגיעה בבקעת ים-המלח רק עד אזור נחל חצצון. יוצאי דופן הם עצים בודדים גדלים במישור ימין ה"מקלקלים" לכאורה את הקביעה שהיא נפוצה רק באזורים חמים. עם זאת, בהכללה,

שיטה סוככנית גדלה בתנאים קיצוניים יותר לעומת **שיטה סלילנית**. היא מאכלסת את הסוואנות היובשניות המרשימות של אזור חצבה, נחל ערבה והנחלים הגדולים המתנקזים אליו וגדלה גם במלחות ובערוצים קטנים יובשניים שריכוז המלחים בהם גבוה מאוד. במעונות אלה גדלה השיטה כשיח נמוך (0.2-1.5 מ'). כנראה שזהו אקוטיפ מיוחד המותאם ליובשניות ולתנאי מליחות קיצוניים.

סוואנה של שיטה סוככנית ליד מואה בערבה. צילם: גדי פולק ©

תפוצה בעולם - תחום תפוצתה של **שיטה סוככנית** חופף לתחום תפוצתה של **שיטה סלילנית**. יתר על כן, במרכז תפוצתן יש מעברים בין שתיהן, והחוקרים רואים בהן מין אחד, רק בקצה הצפוני של תחום התפוצה - באזורנו - הראו מחקריהן של גדעון הלוי שאכן אפשר לראות בהן מינים מובהקים: יש להן מקצב פריחה ופרייה שונה, המונע הכלאות. באזור שלנו **שיטה סוככנית** היא מין חובב חום ולכן היא מוגבלת בתפוצתה לערבה. לפיכך קשה להסביר את היעדרותה לאורך חופי מפרץ סואץ והוואדיות החמים של דרום סיני; גם באזור נביעות - שארם-א-שיח' גדלים רק עצים בודדים. גדעון הלוי הציע הסבר היסטורי: לדעתו זהו מין שהגיע רק לאחרונה (בסולם זמנים גיאולוגי) לאזורנו, דרך חצי האי ערב, לאזור מפרץ אילת ומשם לערבה. התפשטותו דרומה לאילת היא בעיצומה, והעץ עדיין לא הספיק להשלים את הפלישה לכל תחומי המעונות המתאימים לו באזור.

סיסטמטיקה ביוגיאוגרפיה ואבולוציה: מחקר יסודי של גדעון הלוי (הלוי 1970, 1971) מצא כי בישראל **שיטה סוככנית** ו**שיטה סלילנית** הם שני מינים נפרדים השונים זה מזה בשעירות העלה, בתקופת הפריחה ובבית הגידול האופטימלי. מאידך במזרח אפריקה -

אזור תפוצתן המרכזי והשופע ביותר, זהו מין אחד בעל שני זנים, האחד בעל עלים שעירים והשני בעל עלים קרחים הגדלים במעורבב באותן אוכלוסיות ואינם מפרידים בית-גידול. איך נסביר סתירה לכאורה זו ? לדעתנו זוהי דוגמא מצויינת לתופעת "התפצלות מינים ביולוגיים" בקצה תחום תפוצתם - Terminal splitting אשר כמעט שלא נחקרה בספרות. כלומר: בשולי תחום התפוצה העולמית, השונות המורפולוגית של המין הביולוגי אשר במרכז התפוצה היא מאורגנת בתוך טקסון אחד - מתפצלת בשולי תחום התפוצה לשני טקסונים שונים המופרדים ביניהם בבתי גידול שונים ונבדלים גם בתכונות מורפולוגיות ברורות. דוגמאות אחדות לכך הן: בחרמון - **לחך אזמלני ולחך כדורי**; בישראל לדעתנו - **מרגנית השדה** זן כחול ו**מרגנית השדה** זן אדום הם טקסונים נפרדים ו"מגיע להם" מעמד של מין עצמאי, לעומת אירופה שם השונות של הטקסון המשותף מאורגנת במין ביולוגי אחד.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: שמידע א 2015 שיטה סוככנית *Acacia tortilis* - פורחת עכשיו בערבה (יוני

2015), "פורחים עכשיו", כתב-עת "כלנית" מספר 2.

<https://www.kalanit.org.il/acacia-tortilis-06-2015>